

Актуально у номері

Н. І. Севостьянова

*Перший заступник Міністра юстиції України,
кандидат юридичних наук, перший заступник
головного редактора*

8 жовтня правознавці України відзначили День юриста. Ця професія важлива для утвердження демократичних цінностей у суспільстві, принципу верховенства права, неоціненна – задля захисту інтересів кожної людини в усіх сферах життєдіяльності.

З приводу цього хотілося б висловити деякі думки та міркування щодо формування та функціонування дієвих органів юстиції в нашій державі.

Просування в Європейський простір «свободи, безпеки і правосуддя» вимагає окреслити серед першочергових завдань – формування та функціонування у складі державного механізму дієвих органів юстиції, що здатні компетентно здійснювати державне управління у цій сфері.

Слід зазначити, що в контексті задач по формуванню органів юстиції з метою їх ефективної діяльності, можна виокремити декілька найбільш важливих напрямів. Зокрема, у статті 14 Розділу 3 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, такими напрямками у сфері юстиції, свободи та безпеки визначено:

- 1) утвердження принципу верховенства права;
- 2) укріплення інституцій усіх рівнів загалом та правоохоронних і судових органів зокрема;
- 3) боротьба з корупцією;

4) забезпечення принципу поваги до прав людини та основоположних свобод.

Не претендуючи на всеосяжний розгляд кожного з означених напрямів, хочемо дещо детальніше зупинитися на першому – принципі верховенства права. Цей, у багатьох випадках, доленосний принцип як для кожної людини, так і держави загалом, стає, на жаль, предметом серйозної наукової уваги в сучасній вітчизняній юриспруденції тільки останніми роками. Проте саме використання цього принципу зумовлює потребу переусвідомлення фундаментальних засад вітчизняної правової науки як у загальнотеоретичному, так і галузевому вимірах, що є важливим кроком до реалізації євроінтеграційних прагнень щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС, оновлень національної правової системи на засадах демократії та прав людини. Запровадження принципу верховенства права передбачає необхідність розгляду правової проблематики у широкому контексті – громадянського суспільства загалом. Але не лише його державно-владної організації, – що надасть змогу не тільки наголосити на важливих акцентах у проблематиці співвідношення держави та громадянського суспільства, а й створить можливості для більш адекватного розуміння права. Принципове, з цього погляду, те, що право формується на теренах громадянського суспільства, яке є ареною «співпраці» різних соціальних інтересів та чинників, що не лише не відкидає, а й безпосередньо передбачає потребу набуття правовими нормами за посередництва специфічних державно-владних інституцій таких специфічних рис, як ясне і чітке визначення прав та обов'язків, публічне визнання сформульованих правил поведінки, можливість їх гарантування, що визначає право як універсальний та ефективний соціальний регулятор. Таким чином, сутність і екзистенція права в запропонованому контексті мають розглядатись у безпосередньому зв'язку з процесами соціалізації індивідів, характером їхніх інтерсуб'єктивних стосунків, особливостями національної культури, демократизацією громадського й політичного життя, способами виробництва та обміну матеріальних благ. Так само громадянське суспільство є й найбільш відповідним підґрунтям для практичного здійснення правових норм, де тільки й можуть скластися реальні показники ефективності права. Широкий соціальний контекст дає змогу проаналізувати власну історію права на різних етапах розвитку суспільства, наголосити на визначальній ролі органів юстиції, як особливої реальності у запровадженні в соціальну матерію принципу верховенства права.

Отже, цілком справедливо, навіть аналізуючи тільки один з наведених принципів (принцип верховенства права), пов'язати складні завдання праводержавотворення саме з органами юстиції. Першочергово в цьому форматі слід звернути увагу на такі питання:

а) необхідність чіткого (одностайного) нормативного розуміння власне терміна «юстиція». На жаль, різномайття запропонованих дефініцій («юстиція» – правосуддя; «юстиція» – сукупність судових органів і їх діяльність; «юстиція» – це певний порядок розгляду і вирішення спорів; «юстиція» – це правовий інститут, діяльність якого спрямована на забезпечення верховенства права тощо) повинно слугувати своєрідним сигналом для науковців і практичних робітників щодо спільних напрацювань в цій площині; чіткого опрацювання проблематики на доктринальному рівні;

б) вивчення, з урахуванням міжнародного досвіду, системи органів юстиції. Так, у зарубіжних країнах органи юстиції, насамперед, представлені Міністерством юс-

тиції як державним органом, що здійснює управління, організацію, забезпечення та нагляд за діяльністю судів, поліції, прокуратури, нотаріату, адвокатури, експертних установ, відбування покарань тощо. Діяльність таких органів охоплюється поняттям юстиції, проте їх юридичне визнання саме органами юстиції залежить від особливостей державного механізму та правової системи конкретної держави. Наприклад, у США та Канаді тощо органи прокуратури належать до системи органів Міністерства юстиції, у Франції, Італії та Іспанії – до судової гілки влади;

в) ретельний аналіз системи органів юстиції щодо нашої держави. «Повноцінними» органами юстиції, крім Міністерства юстиції України, є територіальні управління юстиції, тоді як управління та відділи державної виконавчої служби і реєстраційної служби, представники Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини і регіональні відділення його Секретаріату, підрозділи з питань банкрутства є не так органами, як внутрішньоструктурними підрозділами Міністерства юстиції України та його територіальних управлінь.

Отже, підсумовуючи, підкреслюючи величезне значення нашої професії в демократичному праводержавотворенні, зазначимо: органи юстиції, представлені Міністерством юстиції України та територіальними управліннями юстиції, утворюються державою задля виконання важливих завдань, зокрема, забезпечення принципу верховенства права, прав і свобод і законних інтересів людини. Крім того, Міністерство юстиції України та органи, пов'язані з юстицією, є особливими управлінсько-організаційними органами, що забезпечують функціонування нотаріату, адвокатури, органів державної реєстрації актів громадянського стану, судово-експертних установ задля розбудови правової системи європейської держави – України.

В. Я. Тацій

*Президент НАПрН України,
академік НАН України*

О. В. Петришин

*Перший віце-президент НАПрН України,
академік НАПрН України*

Правова наука України знаходиться на етапі свого реформування та розвитку, який відображає досвід та завдання наукового прогнозування і супроводження розбудови засад правової соціальної демократичної державності та національної правової системи, що відповідало б європейським стандартам правового устрою та здійснення державної влади, верховенства права в функціонуванні різноманітних суспільних відносин, захисту прав людини. Сьогодні сформувалися наукові школи, проте складна і суперечлива сучасність висуває нові виклики перед державою, правом та вітчизняною правоохоронною системою. З метою координації наукових досліджень у галузі права, консолідації зусиль учених-юристів у 1993 р. була утворена Національна академія правових наук як вища наукова галузева установа, наукові інститути та лабораторії якої досліджують найбільш актуальні питання: забезпечення прав людини, приватного права і підприємництва, інтелектуальної власності, правового забезпечення інноваційного розвитку, правової інформатизації та інформатики, державного будівництва і місцевого самоврядування, проблем злочинності.

У цьому контексті постають актуальні питання правового супроводження відповідних напрямів конституційного реформування, передовсім: децентралізації, забезпечення права територіальних громад на формування органів місцевого самоврядування, регламентації компетенції та ефективної взаємодії місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування; судово-правової реформи, спрямованої на підвищення ефективності функціонування судів, правового гарантування дотримання принципу незалежності суддів та правосуддя; приведення всіх механізмів правоохоронної та судової діяльності у відповідність до європейських стандартів.

Для сучасного етапу розвитку вітчизняної правової науки гострим є питання оновлення її методологічного арсеналу в напрямку імплементації сучасних досягнень соціальних наук. Невипадковим є майже щорічне проведення Національною академією правових наук України та Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України наукових конференцій, «круглих столів», присвячених сучасним методологічним засадам вітчизняної правової науки. На цих форумах обговорюється ціла низка проблем методології права: поглиблення світоглядних засад юриспруденції, антропологізації та соціологізації правових досліджень з метою спрямування їх тематики на вирішення актуальних проблем, які постають перед суспільством і державою, забезпеченням та охороною невід'ємних прав і свобод людини та громадянина.

Важливими в сучасних умовах є проблеми забезпечення тісного взаємозв'язку юридичної науки та практики. Від часів свого виникнення, право завжди було покликане сприяти учасникам суспільних відносин спілкуватися між собою – взаємодіяти, вирішувати соціальні конфлікти на основі загальноприйнятних правил поведінки. Звідси – завдання наукового забезпечення адаптації національного законодавства до норм та принципів європейського права, експертного супроводження законодавчої діяльності й наукового узагальнення напрямів реформування судової практики. Підкреслимо, що вони стосуються всіх без винятку галузей права та правової науки. У цьому сенсі верховенство права та законність виступають невід'ємними складниками будь-яких форм життєдіяльності суспільства і держави, насамперед, взаємовідносин між органами державної влади та громадянином.

З метою реалізації завдань, які постали перед вітчизняною правовою наукою, у 2008 р. Національною академією правових наук було підготовлено п'ятитомне загальноакадемічне видання «Правова система України: історія, стан та перспективи», що вийшло друком в академічному видавництві «Право». Уперше було узагальнено вітчизняний досвід побудови національної правової системи, всіх її галузей, сучасний стан науки та законодавства, окреслено перспективи їх розвитку. Підсумком визнання вагомості цієї наукової праці стало присудження авторському колективу Державної премії України в галузі науки і техніки. У 2013 р. академія спільно з юридичним журналом «Право України» видає англійську версію цієї фундаментальної монографії, після виходу якої здобутки українських учених стали доступними світовій науковій громадськості. Академією було засновано наукове видання – «Щорічник українського права», метою якого є акумуляція найбільш актуальних ідей, підходів, концепцій сучасної юридичної науки. З 2015 року збірник наукових праць видається англійською мовою.

До 20-річчя Національної академії правових наук України було реалізовано силами академії новий амбіційний проект – п'ятитомне видання «Правова доктрина України», до складу авторського колективу якого ввійшло 174 науковці з усіх провідних наукових та навчальних закладів України. У цій роботі окреслені здобутки всіх галузей вітчизняного правознавства у науковому опрацюванні процесу розбудови правової держави та суспільства, національної правової системи. Найближчим часом у співробітництві з юридичним журналом «Право України» передбачається видання цієї наукової праці на англійській мові.

Наразі Академією правових наук розпочато роботу над підготовкою двадцятитомної Великої української юридичної енциклопедії, яка з урахуванням ново-

го законодавства України та новітніх досягнень юридичної науки буде охоплювати всі основні юридичні терміни і поняття з усіх галузей права; діяльність навчальних та наукових установ юридичного профілю; визначні події розвитку української держави та права. Юридичною енциклопедією планується забезпечити провідні наукові бібліотеки України, вищі навчальні заклади та наукові установи, органи законодавчої, виконавчої та судової влади, органи правопорядку та місцевого самоврядування.

О. Л. Копиленко

Директор Інституту законодавства Верховної Ради України, член-кореспондент НАН України, академік НАПрН України

День юриста відзначається в Україні з 1997 року, ставши символом об'єднання професійних зусиль на захисті державної незалежності й забезпечення прав і свобод людини.

Для українського суспільства професія юриста дуже важлива в усіх вимірах, особливого значення вона набуває в нинішніх умовах, коли ефективного законодавства та правової допомоги потребують не лише соціально незахищені верстви населення, а й сотні тисяч вимушених переселенців.

Слід зважити і на те, що реальне життя, його виклики часто бувають далекими від очікувань представників гуманітарної науки, у т. ч. і правознавців. Декілька зауважень в цьому контексті хотілося б пов'язати з ефективністю законодавства, а, отже, результативністю й конструктивною його дією.

Суспільні очікування вимагають від влади якісних змін, реформування усіх сфер життя. Певні зрушення у цьому напрямі вже є, а налагодження двостороннього зв'язку між державними органами і суспільством починає приносити позитивні здобутки. Водночас зміни неможливі без ухвалення пакета законів, покликаних реформувати засади державної політики в цілому, змінити навіть саму філософію життя і правосвідомість населення, матеріалізувати національну ідею.

Процес підготовки законодавчих актів постійно перебуває в центрі уваги та наукового супроводу Інституту законодавства Верховної Ради України. За участю фахівців Інституту розроблено ряд стратегічних документів, які окреслюють чіткі орієнтири здійснення реформ і визначають засоби їх реалізації, найперше, План законодавчого забезпечення реформ в Україні, підготовлений за ініціативою Голови Верховної Ради України В. Б. Гройсмана.

Нині дедалі більші вимоги висуваються до підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів, здатних забезпечити розробку необхідних проектів нормативно-правових актів на належному фаховому рівні у найкоротші строки. Відповідний

процес неможливий без тісного взаємозв'язку науки та практики. Саме такі підходи ефективно поєднують і застосовують в Українській школі законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України, про яку вже неодноразово згадувалося в українських ЗМІ.

Особливістю навчального процесу у Школі є поглиблена увага до законопідготовчої діяльності, досконале освоєння науково-правових засад законопроектування. Сучасною правовою наукою законопроектування віднесено до складових законотворчого процесу і визначено як особливий вид нормативно врегульованої юридичної та лінгвістичної діяльності уповноваженого суб'єкта із створення за правилами та прийомами законодавчої техніки тексту законопроекту.

Законопідготовча діяльність має ключове значення для ефективного законотворення, оскільки рівень практичної реалізації саме цієї діяльності визначає, наскільки актуальними, науково обґрунтованими та досконалими, з техніко-юридичної точки зору, є законопроекти, що подають на розгляд парламенту.

З'ясування сутності законопідготовчої діяльності щодо формування ідеї закону, розробки його концепції та змістовних характеристик, проектування закону, виявлення особливостей діяльності суб'єктів законотворення на кожній із зазначених стадій мають важливе значення для удосконалення правової системи України. При цьому особлива увага акцентується на чіткості й логічності понятійного апарату, що дозволить уникнути термінологічної невизначеності, тотожності з іншими правовими категоріями та поняттями. Зазначені вади законодавства значною мірою притаманні вітчизняній системі законодавства, що знижує рівень розуміння правових норм і захист прав людини. Прикладом цьому можуть слугувати проблеми законодавчої охорони прав учасників АТО, їхніх сімей, вимушених переселенців тощо.

Як свідчить практика, найважливішою стадією законопідготовчої діяльності є законопроектування, яке за своєю суттю відображає дійсність, відтворює її суттєві характеристики. З іншого боку, законопроектування обумовлене суб'єктивними факторами, оскільки є результатом свідомої та цілеспрямованої діяльності конкретних осіб і не може не залежати від їхніх суб'єктивних знань і ставлення до подій.

Усвідомлюючи усю складність процесу законопроектування і його ключову залежність від професійного рівня учасників законопроектної діяльності, хочемо ще раз наголосити: порядок в державі і добробут її громадян невід'ємно пов'язані з максимальним дотриманням і повагою прав, свобод та законних інтересів людини, а отже – ефективністю законодавчих норм, що є першочерговим завданням правового розвитку і прогресу.

Н. С. Кузнєцова

Професор кафедри цивільного права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, академік НАПрН України

Говорити про завдання юридичної науки на сучасному етапі доволі просто, водночас – складно. Не викликає сумнівів положення про те, що в демократичному суспільстві право виступає потужним регулятором суспільних відносин і саме через правові інструменти, насамперед, засобами законів, інших нормативно-правових актів, здійснюються численні реформи в політичній, економічній, соціальній та інших сферах.

Разом з тим і саме право за таких умов має якісно змінюватися. Як, між іншим, змінюються і уявлення в суспільстві про право – його поняття, зміст, структуру, функції, призначення тощо.

Зміни в нашому світогляді та зміни в об'єктивній реальності є взаємопов'язаними, вони сутнісні за своїм змістом і системними за характером.

Теза про право як універсальний регулятор суспільних відносин дуже зобов'язує і право як дієвий важіль впливу на суспільство, і правників як носіїв і реалізаторів правових ідей.

У цих умовах першочергове завдання юридичної науки полягає у забезпеченні адекватного правового регулювання відносин у суспільстві, забезпеченні їх динамічного та ефективного розвитку. В той же час на юридичну науку покладається відповідальна місія – з урахуванням прогнозів щодо подальшого розвитку відповідних відносин відстежувати перспективи подальшого вдосконалення чинних правових норм, як і системи законодавства в цілому – це стратегічне завдання. Якщо його ігнорувати, законодавчий масив буде безнадійно і передчасно «старіти», а перманентне внесення змін до нормативно-правових актів буде перетворювати законодавство на «тришкин кафтан» з відомої байки...

Як збалансувати першочергові і стратегічні завдання правничої науки? На мою думку, перш за все, через подолання розриву (якщо не сказати більш жорстко – прірви) між суспільними потребами і науковою правничою діяльністю.

Не секрет, що багато реформ, які розробляються в «надрах» нашого Парламенту, Уряду, Адміністрації Президента, до їх оприлюднення залишаються terra incognita для правничої науки.

Відтак юридико-технічний рівень, а подекуди і змістовна ефективність законопроектів, підготовлених без участі правників-науковців, є доволі низькими.

На цьому фоні вражає зростання з «геометричною прогресією» кількості докторів та кандидатів юридичних наук, які у своїх дисертаціях браво звітують про нерозривний зв'язок їх досліджень з потребами практики і про неабияку практичну значущість результатів їх наукових пошуків.

На жаль, про це навіть і не здогадуються практики, які «самотужки» продовжують писати законопроекти.

Мабуть, не варто шукати того (чи тих), хто винен у стані речей, що склався. Більш ефективним шляхом подолання цієї кризової ситуації є поєднання можливостей нашої правничої науки (я впевнена в тому, що вони у нас є!) з потребами практики.

Юридична наука не може, не повинна стояти осторонь тих гострих проблем, які потребують правового вирішення в умовах сьогодення.

Завершує підготовку змін до Конституції України Конституційна комісія; ці зміни потребують глибокого осмислення і професійного обговорення. Беззаперечно, що за конституційними змінами мають бути глибокі реформаторські зміни в інших сферах законодавства. Вже зараз можна назвати перспективні напрями для досліджень і визначити ті державні органи і громадські організації, які потребують правової допомоги високого рівня у регулюванні суспільних відносин на нових засадах.

Таким чином, можна стверджувати, що одним із найважливіших завдань сучасної науки є забезпечення тісного зв'язку з потребами практики.

Водночас не можна ігнорувати і важливість продовження проведень фундаментальних правових досліджень: проблем праворозуміння, визначення системи права, джерел права, правозастосування і формування єдиної судової практики тощо. Забезпечення потужних методологічних засад правового регулювання буде сприяти ефективному виконанню правом його функцій.

Є. Б. Кубко

Президент юридичної фірми «Салком»,
член-кореспондент НАПрН України

Перед вітчизняною наукою постали нові проблеми, які обумовлені вибуховим розвитком сучасного суспільства, неочікуваною зміною соціально-політичних, економічних та ідеологічних орієнтирів, якісним переглядом сутності суспільних відносин, а відтак і глибинною зміною громадської свідомості, в тому числі щодо державних і правових інститутів. Можна відверто сказати, що юридична наука виявилася непередготовленою до соціальних змін, що відбулися, ані з точки зору теорії та методології науки, ані з точки зору її практичного потенціалу. Отже, завдання перед юридичною наукою постають глибшими і складнішими, ніж вони здавалися на перший погляд. Узагальнюючи, зазначимо, що, вирішуючи суто наукові питання, тобто завдання, обумовлені самою наукою (теорія, методологія, правова ідеологія тощо), водночас треба швидко і ефективно вирішувати суто прикладні питання, які назріли в практиці і вимагають якісної наукової підтримки.

Якщо глобальним суто науковим завданням умовно можна вважати докорінну якісну зміну самої правової ідеології, вироблення нової теоретичної бази науки, то практична спрямованість наукового потенціалу країни вимагає чітких рекомендацій для практики, якість яких стає фактично об'єктивними критеріями продуктивності юридичної науки, її спроможності до адаптації в нових умовах і, відповідно, її суспільної користості.

З огляду на нагальні потреби практики сьогодні слід визначити основні напрями поєднання зусиль юристів-практиків і юристів-науковців. Хоча сьогодні межі такого поділу юристів стають все більше рухомими і прозорими: наука вже реально не може розвиватися у відриві від практики, а практикуючі юристи без необхідних теоретичних знань втрачають свою професійну чинність.

Наука, враховуючи стан сучасної правової системи, повинна докорінно змінити правову ідеологію, позбавитися від однобічного впливу пострадянської, часто за-

маскованій російській правовій ідеології, що вже фактично відійшла від принципу об'єктивності й налаштована на обслуговування пропагандистських штампів. Натомість верховенство права, притаманне європейській традиції, має отримати реальну наукову підтримку щодо впровадження у повсякденну юридичну дійсність.

Наука має позбавитися, перш за все, наочних недоліків і відверто негативних явищ, таких, як безвідповідальність рецензентів і редакторів, безпринципність наукових експертиз, примітивне коментування законодавства, недолугі переписування тих самих ідей, недбалість наукових керівників і, нарешті, мовна і джерельна недолугість наукових розробок (неволодіння європейськими мовами тощо). Але такі завдання – це лише перший поверховий прошарок.

У глибиннішому вимірі постає завдання наукового обґрунтування сучасних правових явищ, суспільних тенденцій, що мають як позитивний, організаційний, так і негативний, дезорганізаційний характер. Необхідні якісно нові дефініційні, категоріальні ряди, підвищена понятійна квінтесенція науки, монографічно поглиблені дослідження, що мають підтримуватися і, відповідно, фінансуватися соціальними замовниками (приватним бізнесом, державними інституціями, громадянським суспільством тощо).

Наука має давати для практики такі результати досліджень, яких украї не вистачає для вирішення багатьох практичних проблем (тлумачення, розуміння сутності правових інститутів, прогнозування у нормотворчості та ін.). Юристи, що практикують, можуть підтвердити, як інколи бракує кваліфікованих наукових роз'яснень для суперечливих законодавчих положень, неоднозначних правових норм, нелогічних понять, термінів, переплутаних дефініцій.

Нарешті, саме юридична наука, спираючись на принципи об'єктивності, несприйняття політичної упередженості, незалежності правової думки і результатів дослідження, має надати суспільству новий морально-етичний поштовх, поставити верховенство права як підвалину всього правового життя в країні, де людина стає найбільшою соціальною цінністю.

Звичайно, наука має нарешті серйозно вплинути на викладацький процес, на методику підготовки професійних юридичних кадрів. Слід на науковому рівні утворити систему загальної правової освіти. Не тільки студентство, а й досвідчені практикуючі юристи і самі викладачі повинні «сісти за учбові парти», аби не відстати від загальноєвропейського рівня. Це є вимогою часу.

Зміна якості має відбутися у судово-правовій системі, що повинно реально відчувати суспільство і що неможливо зробити без поглиблених наукових результатів, запровадження яких унеможливають такі явища, як відверто заангажовані рішення Конституційного Суду, політичний і олігархічний вплив на судові органи, бездіяльність контрольних та інших наглядових інстанцій тощо. Наукова допомога судовій системі має відбуватися на багатьох напрямках: від надання глибоко наукових доктринальних тлумачень, якості і професійної відповідальності експертів та спеціалістів, що викладають свою позицію перед судом, до досліджень запобіжників щодо тенденцій «політизації» судової системи, порушення базових принципів її функціонування, вироблення відповідних рекомендацій і дійових механізмів протидії негативним тенденціям.

Розуміння гносеологічного зв'язку між юридичною наукою і практикою – це не демонстрація правової освіченості, а необхідність професійного «виживання» в сучасних умовах світу, який змінюється.

С. М. Прилипко

Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України,
академік НАПрН України

У країна вибрала стратегічний напрям інтеграції до світової спільноти, запровадження загальнолюдських цінностей, забезпечення прав і свобод людини і громадянина. За європейськими стандартами держава повинна забезпечити механізм реалізації законних прав та інтересів громадян, де суд відіграє найголовнішу роль.

Конституційне визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю, проголошення України правовою соціальною державою висувають особливі вимоги до правового регулювання в сфері реалізації прав, його якості й ефективності. Особливо це стосується судового захисту прав і свобод людини і громадянина. Невипадково ст. 1 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» закріплює, що судову владу реалізують професійні судді шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур. В свою чергу ст. 2 зазначеного закону регламентує, що суд здійснює правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Не викликає сумнівів серед правників теза, що забезпечення прав людини – головна мета правових систем сучасних демократичних держав. За характером та рівнем гарантованості прав можна зробити висновок про реальний стан правової системи держави. Саме за рівнем забезпечення прав людини і громадянина оцінюються ефективність діяльності органів державної влади та ступінь демократичності держави загалом. Створення та функціонування всеохоплюючої системи захисту прав і свобод людини і громадянина є важливою юридичною гарантією їх забезпечення. Ця гарантія повинна реально забезпечуватися саме професійним та компетентним суддею.

Право на судовий захист – одне з фундаментальних прав людини, має виключне значення для панування справедливості в державі, відновлює довіру до державних

інституцій, сприяє підвищенню добробуту громадян і всього суспільства. Зазначене право посідає важливе місце серед інших прав людини, є одним із засобів досягнення злагоди в суспільстві, сприяє соціальному миру, а також участі в житті суспільства всіх соціальних груп населення. Воно невід'ємна частина державної політики держави, президента та уряду і відіграє суттєву роль у недопущенні порушення прав громадян та зниження рівня життя населення тощо. У демократичних суспільствах із соціально орієнтованою економікою в основу державної політики покладені пріоритети людських цінностей, які визначаються поняттям «добробут людей», можливістю судового захисту порушених прав, правом за допомогою суду боротися зі свавіллям чиновників, бюрократичними проявами посадових осіб тощо. Сьогодні виникає необхідність запровадження новітніх підходів щодо правового регулювання взаємовідносин людини і держави в умовах ринкової економіки, використання певних механізмів та засобів, передбачених законодавством для забезпечення реалізації прав і виконання обов'язків.

Правозастосування висуває на порядок денний, а сучасна теорія права визнає, що проблеми, пов'язані з правовим регулюванням суспільних відносин, зокрема, проблема ефективності взаємодії процесів законотворення та застосування, актуальні для будь-якої спільноти. Глибина усвідомлення суті цих проблем є свідченням рівня не тільки пізнання права як об'єктивного складного, багатоаспектного соціального явища, особливої форми регулювання суспільних відносин, а й усвідомлення власне ідеї права, шляхів та форм її реалізації в бутті конкретно-історичного суспільства у вигляді певної системи понять, визначень, принципів, норм і інститутів та реальної дії цієї системи. Однією з важливих цілей права є сприяння досягненню реалізації діалектичної взаємодії об'єктивно зумовлених соціальних інтересів (приватних і публічних) у процесі їх реалізації в будь-якій формі соціальної взаємодії, у тому числі і в державно-організованому суспільстві. По суті, це дозволяє стверджувати про загальність правового впливу на кожного суб'єкта суспільних, зокрема, правових відносин, що є важливою передумовою процесу створення і функціонування національної системи права, тобто процесом розкриття об'єктивно існуючих закономірностей суспільного розвитку та свідомого впровадження їх у правову дійсність. І в цьому правовому впливі неабияке значення має саме судова гілка влади, прозоре й справедливе здійснення правосуддя, без якого неможливі будь-який розвиток суспільства та розбудова правової й демократичної держави.

Кожному громадянину гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, а судова система забезпечує доступність до правосуддя. При цьому слід підкреслити, що законодавець постійно прагне вдосконалювати та підвищувати національні стандарти судоустрою і судочинства та забезпечити право громадян на справедливий суд (наприклад, Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд»). Серед низки гарантій щодо незалежності судді, який здійснює правосуддя, є особливий порядок його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення. В цьому процесі великий обсяг роботи виконує Вища кваліфікаційна комісія суддів України (далі ВККС – України). Це і складання кваліфікаційного іспиту, визначення рейтингу на посаду судді, проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, розгляд питання про обрання на посаду судді безстроково, підвищення кваліфікаційного рівня судді, проведення кваліфікаційного оцінювання, притяг-

нення до дисциплінарної відповідальності судді тощо. В своїй діяльності ВККС України спирається на законодавство України та міжнародні стандарти у сфері судочинства, а саме: Основні принципи щодо незалежності правосуддя / схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р./; Висновок № 1 /2001/ Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів; Висновок № 3 /2002/ Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів і правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності тощо.

Суспільство ставить на порядок денний питання щодо оновлення судової гілки влади, запровадження правового й прозорого механізму щодо здатності судді здійснювати правосуддя, підтвердження професійного рівня судді тощо. В цьому напрямі ВККС України у стислі строки здійснила величезний обсяг роботи: розробила порядок і методологію кваліфікаційного оцінювання судді (розробила відповідне положення); розробила положення про порядок проведення та складання суддею іспиту, окреслила напрямки тестування та виконання практичного завдання з урахуванням принципів інстанційності та спеціалізації, затвердила процедуру дослідження суддівського досьє, визначила механізм проведення співбесіди тощо. На жаль, слід констатувати, що не всі інституції та установи виконують приписи законодавства щодо оновлення судової гілки влади й перевірки здатності суддів виконувати правосуддя в суді відповідного рівня. В окремих випадках ВККС України стикається з елементами зволікання, небажанням оновити судову гілку влади, виконати приписи законодавства та задовольнити очікування й надії щодо реформування судової системи України.

Забезпечуючи незалежність суддів, ВККС України на підставах та в визначеному порядку здійснює застосування до судді дисциплінарної відповідальності. При цьому необхідно зазначити, що на адресу ВККС України надходить велика кількість скарг від громадян, фізичних та юридичних осіб, посадовців різного рівня. В своїй діяльності ВККС України забезпечує ефективність юридичної конструкції дисциплінарної відповідальності суддів. Головна ідея – це ефективність правового впливу на суддю. Суддя, який не відчуває належного впливу заходів дисциплінарної відповідальності, сприйматиме її надалі як побажання, а не правовий примус з боку держави і суспільства. При цьому надзвичайно важливим є неможливість встановлення заходів відповідальності суддів у підзаконних актах, а тим більше в локальних нормативних актах, на підставі думок і побажань окремих політичних діячів чи політичних уподобань, що в кінцевому рахунку може призвести до правового свавілля.

В процесі дисциплінарного провадження ВККС України ставить перед собою два основних завдання; по-перше, сприяння реалізації громадянами права на справедливий суд відповідно до законодавства України; запобігання зволіканню судових справ, порушенню засад гласності та відкритості, порушенню правил суддівської етики, запобігання порушенню суддею прав і основоположних свобод тощо; по-друге, захист судді у разі незаконних і необґрунтованих скарг, у разі відсутності підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності або у разі зловживання скаржником наданих йому прав.

Зміст роботи ВККС України, у якій є творчий підхід до вирішення поставлених проблем, говорить про те, що цей орган виконує покладені на нього завдання та цілі. Вдалий і логічно поєднаний вибір у вирішенні питань, розумне співвідношення теорії та практики, чіткість викладу в матеріалах дисциплінарних проваджень, аргументованість висновків і узагальнень свідчать про значний професійний рівень складу ВККС України, що дає можливість позитивно оцінити її роботу.

Перехід до ринкових відносин і їх розвиток, що відбувається в Україні, впливає як на всю правову систему, так і на окремі її галузі й інститути. Нові політичні, економічні процеси та глобалізація економіки вимагають докорінного реформування найважливіших суспільних відносин, врегульованих правом. Не випадково законодавство України як демократичної, правової і соціальної держави ставить найбільш важливою метою захист прав і інтересів громадян. При цьому в ході реформування законодавства держава вимушена, з одного боку, йти шляхом забезпечення відповідності його ринковим умовам, а з іншого – активно захищати своїх громадян від тих можливих соціальних негараздів, що виникають у процесі лібералізації законодавства та функціонування ринкової економіки. Ця подвійне взаємообумовлене завдання держава покликана вирішувати головним чином шляхом модернізації норм права, вдосконаленням роботи судової гілки влади. Судовий захист стає ефективним засобом розробки сучасних концептуальних теоретичних положень стосовно взаємовідносин між суб'єктами права, а також оновлення всієї низки норм у сфері судового захисту відповідно до міжнародних і європейських стандартів, а також конституційного положення, що людина є найвищою соціальною цінністю.

У своїй діяльності ВККС України базується на законодавстві, приділяє увагу формуванню суддівського складу, дисциплінарному провадженню та системному підходу щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Суттєва зміна парадигмальних засад розуміння інституту відповідальності суддів може здійснитись тільки тоді, коли створення права припинять приписувати зовнішнім джерелам. Слід зазначити, що в рамках дисциплінарних проваджень та виконання функцій, покладених на ВККС України, використовуються сучасні новітні підходи в праві, наприклад концепція правового аутопоєзису, з позицій якої право є функціонально незалежною системою, яка відтворюється у власних специфічних операціях. Функціонування суспільства (розвиток та функціонування права) – це його постійне самовідтворення, стійкий процес відродження базових елементів, структур, функціональних зв'язків, що обумовлюють якісну визначеність соціальної системи. Аутопоетичні системи – це такі системи, що мають здатність відтворювати свої основні компоненти, забезпечувати їхню зв'язність, упорядкованість, підтримуючи тим самим власну ідентичність. Однак це не виключає змін усередині системи, появи нових елементів, нових залежностей і зв'язків, переструктурування нормативного порядку і т. д. Саме на підставі зазначеного необхідно проводити правові реформи щодо функціонування судової гілки влади.

ВККС України плідно працює в питаннях кадрової політики й кадрового забезпечення судів, які включають в себе процес підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації як осіб, які претендують на призначення або обрання на посаду судді, так і самих суддів, процедуру прийняття суддею присяги, а також призначення осіб на адміністративні посади, ефективне управління людськими ресурсами тощо. При цьому ВККС України постійно працює над упровадженням у практику загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, міжнародних стандартів Ради Європи та Єв-

ропейського Союзу, спрямованих на вдосконалення вітчизняної системи правосуддя, підвищення її ефективності, прозорості й доступності.

ВККС України велику роботу здійснює щодо відсторонення суддів від посади у зв'язку з притягненням судді до кримінальної відповідальності. При цьому слід зазначити, що на сьогодні ні законодавство, ні судова практика не виробили загальновищого формулювання конструкції «відсторонення від роботи». У юридичній літературі із цього питання теж немає єдності поглядів, тому нерідко трапляються помилки в розумінні цього питання окремими політиками та посадовими особами. Як наслідок – норми, що визначають випадки і порядок відсторонення від роботи, часто трактуються розширено, а відсторонення нерідко ототожнюється з такими термінами, як «переведення» або «звільнення».

ВККС України в питаннях відсторонення суддів діє в межах чинного законодавства та визначених процедур, а саме: поєднання інтересів громадянина і держави; диференціація підстав цієї процедури; попереджувально-профілактичний характер відсторонення від роботи; усестороння правова захищеність відстороненого судді тощо. Указані принципи відсторонення судді бажано б було закріпити законодавчо, що сприятиме покращенню якості нормотворчості в цій царині, попередженню можливих при цьому помилок правозастосовної практики, підвищить відповідальність ВККС України, посилить правову захищеність суддів.

Проблема юридичної відповідальності й дисциплінарної відповідальності є однією із центральних у правознавстві, оскільки право втрачає сенс без належного механізму забезпечення його реалізації, виконання, основною ланкою якого виступає саме юридична відповідальність, що реалізується в чіткій відповідності із встановленими принципами. Принципи правового регулювання дисциплінарної відповідальності дають можливість глибше усвідомити вплив цих норм на суспільні відносини та основні напрями їх розвитку в сучасних умовах. Принципи можуть виконувати свою роль тільки будучи опосередкованими конкретними нормами права. До числа загальновищого значення належать такі: законність, справедливість, невідворотність, доцільність, індивідуалізації покарання.